

Research Article

International Journal of Kurdish Studies

11 (1), pp. 1-20

<http://www.ijoks.com>

Arapçanın Gelişiminde İz Bırakan İranlı Bilginler

Zeynep AKREŞ¹

Received: Dec 21, 2024

Accepted: Jan 1, 2025

Öz

Medeniyet, bütün insanlığın ortak mirasıdır ve toplumların tekâmülünü sağlamakla beraber, toplumla insan arasında güçlü bir bağ kuran bir köprü görevini üstlenmiştir. İslam fetihlerinden sonra İslam çağrısı Arap Yarımadası'ndan dünyanın en uzak ülkelerine kadar yayılmış ve Arapça İslam dininin dili olması nedeniyle Farsça, Türkçe, Urduca gibi dillere nüfuz etmiş ama aynı şekilde bu dillerden de etkilenmiştir. Arap diliyle etkileşime geçerek Arapçayı etkileyen dillerin başında Farsça gelmiştir. İranlılar, İslam'ın İran'a yayılmasıyla birlikte Arapçayı din dili olarak kabul ettikleri için Arapçaya özel önem vermiş, bu dili öğrenmiş, bu dilde yetkinleşmiş ve zamanla Arapçanın filolojik ilkelerini, gramerini, şiir ve nesrini oluşturmada bizzat Arap bilginlerini geride bırakacak kadar büyük katkılar sunmaya başlamışlardır. Bu çalışmada, İran asıllı bilginlerin ana dili olmadığı halde Arapçaya sağladıkları önemli katkılara dikkat çekilmiş ve bu savı temellendirmek için İranlı bilginlerin çabaları ortaya konmuştur. Çalışmanın sonucunda, İranlı bilginlerin Arapça gramerinin yanı sıra Arap dil ve edebiyatının gelişiminde önemli görevler üstlendikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Farsça, İranlı Filologlar, Etkileşim

Recommended citation:

Akreş, Z. (2025). Arapçanın Gelişiminde İz Bırakan İranlı Bilginler. *International Journal of Kurdish Studies*, Volume 11 (1), 1-20, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.1591938>

¹ Ph.D., Batman, Türkiye, e-mail: zainab86alsaati@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3613-2665>

Iranian Scholars who Left Their Mark on the Development of Arabic**Abstract**

Civilization is the common heritage of all humanity. In addition to ensuring the evolution of societies, civilization has taken on the role of a bridge that establishes a strong bond between societies and mankind. After the Islamic conquests, the call to Islam spread from the Arabian Peninsula to afar. Moreover, Arabic, the language of Islam penetrated into languages such as Persian, Turkish, and Urdu whilst also being influenced by these same languages. Especially Persian has influenced Arabic through this interaction. With the spread of Islam to Iran and acceptance of Arabic as the language of religion, the Iranians gave special importance to Arabic, learned this language, became proficient in it, and over time began to make great contributions to the formation of Arabic philological principles, grammar, poetry, and prose, even leaving behind Arab scholars. In this study, attention is drawn to the important contributions of Iranian scholars to Arabic, despite its not being their mother tongue; efforts of Iranian scholars are presented to substantiate this claim. The conclusion reached is that Iranian scholars have played an important role in the development of the Arabic language and literature, and Arabic grammar.

Keywords: Arabic, Persian, Iranian Philologists, Interaction.

Giriş

Arapların birçok ülkede kazandığı zafer, sadece siyasi bir zafer olarak görülmemiş, aynı zamanda manevi bir zafer olarak da değerlendirilmiştir. Müslümanların çok sayıda ülkede gerçekleşen askeri fetihlerinden sonra, İslam'ın ve bu bağlamda Arapçanın kültürel, dilsel ve edebi etkileri de yayılmaya başlamıştır. İslam'ın siyasi ve askeri hâkimiyeti altına girdiği halde din ve dil bakımından özgün varlığını koruyabilmiş çok ender birkaç medeniyet dışında köklü ve antik bir medeniyet geçmişine sahip olan Mısır gibi medeniyetler bile Arap dilinin etkisi altında kadim dilini tamamen unutmuşlardır. Arap dilinin zenginliği ve İslam dininin olumlu yönleri, özellikle de ahlaki öğretileri, Müslümanların manevi zaferlerine, kültürlerinin yayılmasına ve dillerinin etkili hale gelmesine büyük katkı sağlamıştır. İslam'ın eşitlik ve adalet ilkeleri İran halkının hayranlığını uyandırmış olsa da Arap dili, tüm zenginliğiyle Fars dilinin yerini tutamamış veya ortadan kaldıramamıştır. Nitekim İranlılar diğer milletlerden farklı olarak sadece dillerini muhafaza edebilmekle ve Arapçaya karşı direnebilmekle kalmamış aynı zamanda Arap

dili ve edebiyatını da etkilemişlerdir. Dilbilimciler, Farsçanın Arapça egemenliğine karşı direnişini, kitapları ve edebi eserleriyle dilin yok olmaktan korunmasına katkıda bulunan Firdevsi gibi İranlı dilbilimcilerin varlığına bağlamışlardır. Ünlü Mısırlı yazar Muhammed Huseyn Heykel'e "Harika bir kültürel arka plana sahip olan siz Mısırlıların şu anda Arapça konuşuyor olmanıza sebep olan durum nedir?" şeklinde sorulduğunda şöyle cevap verdiği aktarılır: "Firdevsimiz olmadığı için Arapça konuşur hale geldik" (BBC, 2011).

Araplar ve İranlılar arasındaki ilişkiler M.Ö. 1. binyıldan itibaren başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu iki halk arasındaki etkileşim ve alışveriş siyasi ve ticari ilişkilerin yanı sıra kültür ve medeniyet düzeyinde de müşahade edilmiştir. Bu karşılıklı etkileşimin en yoğun olduğu İslam öncesi dönem, Sasanilerin hâkim oldukları dönemde gerçekleşmiştir (El-Mes'ûdî, 1370, s.250).

İslam'dan önce Bahreyn, Basra Körfezi ve Umman üzerinden İran'ın güney limanlarına göç eden Araplar, İslam döneminde ise daha çok Kufe ve Basra şehirleri üzerinden İran'a geçerek İran'ın birçok bölgesine yerleşmiş ve böylece İranlılarla kaynaşmış ve bütünleşmişlerdir (Zerrin, 1356, s.325). Bu etkileşimin sonucunda, İran dilinin değişip dönüşmesiyle birlikte Arap dili ve lehçelerinde de değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu aşamadan sonra Arapça ve Farsça eserlerin üretildiği görülmüştür. İranlıların birçok alanda özellikle tarih alanında Arapça eserler ve tercümeler geride bıraktıkları tespit edilmiştir. Nitekim El-Taberi, El-Yaqubi, El-Dinauri ve El-Mesudi gibi İran asıllı büyük Müslüman bilginler kendi eserlerini Arapça yazmışlardır.

İranlıların İslam öncesi ve sonrası dönemlerde Arap halkıyla ilişkileri ve bu ilişkilerin sonunda oluşan karşılıklı etkileşimi tarih boyunca devam etmiştir. İslam öncesi dönemde gelişen bu etkileşim sayesinde İran'ın gelenekleri, kültürel kutlamaları, siyasi ve askeri nüfuzu ve otoritesi Arap topraklarının en uzak noktalarına kadar ulaşmış ve pek çok taraftar bulmuştur. İslam sonrası dönemde ise benzer bir etkileşim sayesinde bu kez Arap İslam medeniyetinin kültürel kodlarının İran'ın her bölgesine girmesine vesile olmuştur. Nitekim Arap Yarımadası'nın derinliklerinden başlayan İslam medeniyeti, ışınlarını İran topraklarına yayarak gelenek ve göreneklerinin yanı sıra İslam düşüncesini de İranlıların hayatına sokmayı başarmıştır. Böylece İranlılar Arapçayı etkin bir şekilde kullanmış ve Arapçanın gelişimine şaheserleriyle katkıda bulunmuşlardır. Farsça ve Arapça arasında meydana gelen bu etkileşim dil ve edebiyat olmak üzere iki şekilde gerçekleştiği söylenebilir.

1. Dilsel Etkileşim:

Arapça, Araplar ve İranlılar arasındaki kültürel etkileşim ve bağların en belirgin unsurlarından biri olarak kabul edilir; çünkü dil, genel anlamda, toplum içinde insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve birbirleriyle anlaşmak için kullandığı en önemli iletişim aracıdır. Bu, tüm insanların sahip olduğu özel bir özelliktir (İftihari, 1392, s.29-48). Farsçanın Arapçadan ve Arapçanın da Farsçadan ne kadar etkilendiği açıkça görülebilir. Arapçanın, Fars kültürü ve edebiyatı üzerinde derin etkileri olmuş ve bu etkiler tarih boyunca geniş ve çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu etkiler, özellikle İslam'ın İran'a ulaşması ve Arap Müslümanların Farsça konuşulan toprakları fethetmesinden sonra başlamış ve yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Ancak bu etki yalnızca İslam sonrası döneme özgü değildir; Farsça ile Arapça arasındaki ilişki İslam öncesine kadar uzanır. Farsça, Arapçadan etkilenen diller arasında beşinci sırada olmasına ve Arapçadan binlerce kelime almasına rağmen, cahiliye şiirinde ve Kur'an-ı Kerim'de belirli sayıda Farsça kelime görmek mümkündür (Azerneves, 1374, s.131). Hasan Akreş, "Kur'ân-ı Kerîm ve Fasih Arapça'daki Farsça Kelimeler" başlıklı makalesinde, Kur'an'da on üç Farsça kelimedenden ve Arapça fasih dilde onlarca Farsça kelimedenden bahsetmiştir (Akreş, 2024, s.161-121). Bu kelimeler, eskiden ve günümüzde Arapların günlük sosyal hayatında yaygındı. Rivayete göre Peygamber (s.a.v), Selman-ı Farisi'ye şöyle demiştir: "Bize sûre (yemek) hazırlayın," yani "Bize yemek hazırla." Bu (sûre) kelimesi, Farsçada kullanılan bir yemek ismidir (Et-Tevhîdî, 1956, s.3). Bu kelimeler yalnızca yerleşik Araplar arasında değil, bedevilerin dilinde de kullanılmaktadır ve bu kelime karışımı, bedevi Arap lehçelerinde çeşitli şekillerde bulunmaktadır. Farsça, Arapçadan ve lehçelerinden çok sayıda kelime alan dillerden biridir. Ezherî şöyle demiştir: "Arapların Farsçadan aldığı, Arapçalaştırdığı kelimeler sayılmayacak kadar çoktur." (El-Ezherî, 1967, s.10). Bu kadar çok sayıda Farsça kelimenin Arapçaya girmesinin en önemli sebepleri şunlardır:

- Cahiliye şairlerinden bazılarının şiirlerinde Farsça kelimeler kullanarak bu kelimeleri Arapçaya dahil etme katkısı, örneğin, o dönemde Fars krallarıyla iletişim kuran ve onlara giden A'sâ gibi şairlerin etkisi zikredilebilir. Dr. İbrahim Necca, cahiliye dönemi şairi A'sâ'nın şiirlerinde Farsça kelimeler kullanmasını şöyle açıklamıştır: "Alimler arasında Arapçalaştırılmış kelimelerin kullanımının caiz olduğu konusunda bir ihtilaf yoktur; bu durum, Kur'an-ı Kerim'de de yer almakta olup, örneğin 'sırat' ve 'sündüs' kelimelerinde kendini göstermektedir. Hakeza Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde ve A'sâ gibi cahiliye şairlerinin şiirlerinde de bulunmaktadır

(Necâ, 1975, s.79-80). Aynı şekilde, Adî b. Zeyd el-İbâdî adlı şair de şiirlerini birçok Farsça kelimeyle zenginleştirmiştir.

- Araplar ve Farslar arasındaki çok sayıda seyahat, göç, yerleşim, ticaret ve tercüme faaliyetleri, ayrıca bölgede gerçekleşen savaşlar, ihtiyaçlar, hayranlık, karışım ve ticari ilişkiler de bu kelime geçişine katkıda bulunmuştur. Mekkeliler, ticaret ve alım-satım için Farslara gider, onlardan buğday, hurma ve giysi satın alırlardı.

- İbn Sînâ, Bîrûnî, Şîrâzî, Sâ'dî, Hafız gibi pek çok Fars yazar ve şair de Farsça terimleri Arapçaya kazandırmıştır. el-Câhîz, bu bilginlerden biri olan Musa b. Seyyâr hakkında şöyle der: “O, dünyanın hayranlık uyandıran şahsiyetlerindendi; Farsça ifade yeteneği, Arapçadaki kadar mükemmeldi. Ünlü meclisinde otururken, Araplar sağında, Farslar solunda olurdu. Allah'ın kitabından bir ayet okur, Araplara Arapça olarak açıklar, ardından yüzünü Farslara çevirir ve onlara Farsça açıklardı. Hangi dilde daha fasih olduğu belli değildi.” (el-Câhîz, 1985, s.1).

- Emevi ve Abbasi dönemlerinde başlayan tercüme hareketi de bu dil etkileşimini artırdı. Velîd bin Abdülmelik'in divanların Arapçalaştırılmasını emretmesiyle bu etkileşim daha da arttı ve özellikle tercüme faaliyetlerinin, kitap ve divanların tercüme edilmesini teşvik eden Me'mûn döneminde bu etkileşim zirveye ulaştı (Dahi, 1979, s.9).

Ayrıca, İslam fetihleri ve diğer olaylar gibi Arapların birçok halkla etkileşime geçmesine ve kaynaşmasına neden olan diğer etkenler de vardır; bu süreç sonucunda Arapçaya birçok Farsça kelime ve terim girmiştir.

Dillerin birbirini etkilemesi, aralarındaki kültürel ve politik ilişkiler sayesinde doğaldır ve yaygındır; hiçbir dil başka bir dilden kelime ya da ifade almamıştır denemez. Fars ve Arap kültürleri arasındaki uzun süreli kültürel ve siyasi ilişkiler nedeniyle Arapça ile Farsça arasındaki etkileşim, diğer dillere kıyasla daha yoğun olmuştur (Hüseyni, 1394, s.27-50).

İranlıların dine olan bağlılıkları ve İslam'ın kaynaklarını öğrenme ve derinlemesine inceleme konusundaki yoğun ilgileri, onların İslam'ın yoluna düşünce ve ruh olarak uyum sağladıklarının açık bir kanıtıdır. Bu ilgi sayesinde İslam ilimlerini zenginleştirmeye ve korumaya büyük önem vermişlerdir. Bu ilginin bir sonucu olarak, Kıraat imamları olan Âsım, Nâfi', İbn Kesîr ve Kisâî gibi isimler; tefsir alimlerinden Tûsî, Taberî, Ebu'l-Fütûh er-Râzî, Fahreddin er-Râzî, Meybûdî ve Beyzâvî gibi isimler öne çıkmıştır. Hadis imamları olarak da dört büyük hadis

kitabının yazarları olan Küleynî, Sadûk, Tûsî ile Kütüb-i Sitte yazarlarından Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce dikkat çeker. Eğer tarihçi, fakih, dilbilimci, edebiyatçı, belagat uzmanı, kelamcı, filozof, hikmet ehli ve güzel sanatlar uzmanlarını da incelemek istesek, konumuz uzar (Mutahhari, 1359, s.445).

2. Edebi Etkileşim:

İran ile Araplar arasındaki edebi ilişkiler, İslam'ın ortaya çıkışından önceki döneme kadar uzanır. Irak'ta Kufe ile Necef şehri arasında bulunan Hîre bölgesi, geniş Arap topraklarının bir parçası olarak İran'ın hâkimiyetindeydi ve Arap şair ve edebiyatçıların buluşma noktasıydı. Bazı kaynaklar, Hîre'de hâkim olan yüksek edebi ve şiirsel atmosferin, İran'da tahta geçmeden önce Behrâm-ı Gûr'un ruhunda ve zihninde derin bir iz bıraktığını belirtmektedir. Muhammed Avfi, Fars edebiyatı tarihi üzerine yazılan ilk kitap olan Lûbâbü'l-elbâb adlı eserinde, Behrâm-ı Gûr'un Farsça şiir yazan ilk kişi olduğunu ve şiiri Araplardan öğrendiğini; Araplar arasında yetişip dillerinin inceliklerini öğrendiğini, ayrıca ona ait çok etkileyici Arapça şiirler bulunduğunu ifade eder (El-Hufî, 1968, s.87).

İran kültürü ve edebiyatı Şam, Hicaz ve Yemen'de yayılmış; birçok cahiliye şairi, Hîre kralları sarayında birkaç sabah dahi olsa kalmayı arzulamıştı. Amr b. Kays, Tarafe b. el-Abd, Amr b. Külsûm, ve büyük cahiliye şairlerinden Hassân b. Sâbit gibi ünlü şairler, edebi yaşamlarının bir bölümünü Hîre kralları sarayında geçirmişlerdir ve bu doğal bir durumdu.

İranlılar, bilgeleri aracılığıyla edebiyatın gelişiminde önemli bir rol oynamışlardır. Sasani döneminde, birçok edebi, felsefi ve hikâye kitabı yazılmış ve tercüme edilmiştir. Sasanilerin çöküşünden sonra, birçok kitabın tercümesinde öne çıkan rolleriyle İslam devletlerinin politikalarını şekillendirmeye katkıda bulunmuşlar, hatta devlet işlerinde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Abbasîlerin Emevîleri devirmesine ve halifelığe ulaşmasına destek olmuş ve Sasani dönemi boyunca büyük bir nüfuz kazanmışlardır. Abbasiler döneminde, fethedilen İslam topraklarının yönetiminden sorumlu olmuşlar ve halifeleri, Sasani krallarının yöntemlerini takip etmeye, İran medeniyeti ve kültüründen yararlanmaya teşvik etmişlerdir. Bu dönemde diğer dillerden Arapçaya bilimlerin tercümesi yaygınlaşmış ve büyük İslam medeniyeti ortaya çıkmıştır.

İranlılar ve Araplar arasındaki edebi etkileşimin en belirgin örneklerinden biri tercüme hareketleridir. Abbasiler döneminin başlarında, birçok Sasani Pehlevi eseri Arapçaya çevrilmiş ve Arap edebiyatında büyük bir değişim yaratmıştır. Doğal olarak, Pehleviceden Arapçaya çevrilen bu eserlerin çoğu kaybolmuş (Hakikat, 1380, s.340), sadece birkaç mektup ve kitap günümüze ulaşabilmiştir. Abdullah b. el-Mukaffa', Abbasiler döneminde Pehleviceden Arapçaya birçok kitap çeviren, bilimsel terimlerin Arapça karşılıklarını bulmaya çalışan, tarihte tanınmış İranlı alimlerden biridir. Firdevsî'nin Şâhnâme adlı eserinde yararlandığı kaynaklardan biri olan Hudaynâme adlı İran krallarının tarihini yazmış ve Pehleviceden Arapçaya İran adet ve geleneklerini anlatan Aynnâme gibi eserler, Tâc, Durretü'l-yetîme ve Mazdek gibi birçok eser çevirmiştir (Hakikat, 1380, s.341).

3. İranlı Bilginler

Birçok yazar ve araştırmacı, İranlıların bilginleri aracılığıyla Arapçayı dilsel ve edebi açılardan geliştirdiklerini, bu alanda büyük hizmetler sunduklarını ve Arapların da bu hizmetleri takdir ettiğini belirtmiştir (Melayiri, 1384, s.82). Nahiv ve sarf bilimlerinin birçok büyük alimi İranlı olup, Arap dilbilgisinin temel prensiplerini oluşturmada büyük rol oynamışlardır. (Bakirî 1381, 97-100) Bu dilciler ve dilbilimcilerden bazıları şunlardır:

3.1. Yunus bin Habib en-Nahvi (Hicri 94 - 182)

Ebu Abdurrahman Yunus bin Habib en-Nahvi, Arap olmayan bir asıldan, Cebel bölgesindendir (İbnü'n-Nedîm, 1997, s.1). Alman şarkiyatçı Carl Brockelmann, onunla ilgili olarak "Acemlerin üstünlüklerini anlatan bir eserde, kendisinin Cebel bölgesinden olduğunu varsayıp bu yabancı kökeniyle övündüğünden bahsedilmiştir" demiştir. Ayrıca onun Nabati Aramilerinden olduğu da söylenmiştir (Hüseyin, 1968. s.8). Hicri 80 yılında, Dicle'nin kenarında, Vasıt ve Bağdat şehirleri arasında yer alan Cebel köyünde doğdu; Basra'ya yerleşti. Edebiyat eğitimini Ebu Amr bin el-Alâ'dan aldı ve nahiv bilgilerini Hamad bin Seleme'den öğrendi (İbü'l-Esîr, 1385, s.6). Basra'daki önde gelen dil âlimlerinden biri olup derslerine Kısâî ve diğer dil bilimciler katılırdı (El-Hamevî, 1993, s.6).

Yunus, özgün edebi yöntemlere ve kıyaslama yeteneklerine sahipti. Basra'da, ilim talebeleri, edebiyatçılar ve Arap dili âlimlerinin toplandığı bir ders halkası bulunmaktaydı. Onun tek gayesi ilim talep etmek ve bilgi sahibi kimselerle sohbet etmek olduğundan, hayatı boyunca evlenmeyi

düşünmemiştir. Nahiv alanında öne çıkmasına rağmen, iyi şiiri kötüden ayırt eden, Arap şairlerinin derecelerini bilen ve şiirlerini ezberleyen bir şair eleştirmeni olarak da tanınıyordu (İbnü'n-Nedîm, 1997, s.1). Şairleri değerlendirirken, kendisine en iyi şairin kim olduğu sorulduğunda ünlü bir eleştiri yaklaşımını ortaya koyarak "Belirli bir kişiyi işaret etmem; ancak şöyle derim: İmru'ül-Kays ata bindiğinde, Nabiga korkuya kapıldığında, Zuheyr bir şey dilediğinde ve A'sa coşkulu olduğunda en iyi şairdir" demiştir (Abbâsî, t.s., s1).

Eserleri arasında "Kitâbu Meâni'l-Kur'ân el-Kebîr", "Kitâbu'l-Kur'ân es-Sağîr", "en-Nevâdir el-Kebîr", "en-Nevâdir es-Sağîr, Kitâbu'l-Lugât" ve "Kitâbu'l-Emthâl" bulunmaktadır. Hicri 182 yılında, 98 yaşında vefat etmiştir.

3.2. Muammer bin Musenna es-Sakafi (Hicri 110 - 209)

Muammer bin Müsenna es-Sakafi, büyük şöhrete sahip olmasına rağmen hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Eski kaynaklar onun hakkında sadece sınırlı bilgiler vermiştir. Onu ilk kez zikredenler arasında, çağdaşları ve çoğu öğrencisi olan Ebû Ubeyde, Ahfeş, İbn Selam, İbn Hayyat ve Cahız yer almaktadır. Onun hakkında yalnızca nesebi, kabilesi ve dini bilgileri kaydetmişlerdir. 3. yüzyılda İbn Kuteybe ona dair kısa bir biyografi sunmuş, İbn Hişam, Belazuri, Nibrid, Taglib ve Taberi gibi diğer dönemin yazarları ise eserlerinden az bir kısmını aktarmıştır. Bazı alimler, aslen Fars kökenli ve Bâcravân'dan (Mezopotamya) gelen Yahudi bir aileden olduğunu belirtmiştir (Es-Sîrâfî, 1936, s.1). Bir konuşmasında, kendi atalarının Yahudi olduklarını bizzat kendisi ifade etmiştir. İbn Nedim de onun Fars asıllı olduğunu bildirmiştir ki bu, önceki açıklamalarla çelişmez; çünkü Fars yurdunda doğmuş olup Yahudi kökenli olabilir (El-Useymin, 1991, s1).

Doğum yılı hakkında alimler ve yazarlar arasında görüş ayrılıkları vardır, ancak en makul tarih olarak Hasan el-Basri'nin vefat yılı olan Hicri 110 kabul edilmektedir. Ebû Ubeyde'nin ilmi ve bilgisi, farklı alanlarda herkes tarafından kabul edilmiş, hatta eleştirmenlerinden bile takdir görmüştür. Cahız, onu çağının en bilgili âlimi olarak değerlendirmiştir (El-Meclisî, 1983, s.17). Ebû Tâib el-Lagavi, onun neseb, haberler ve Arap hikayeleri konularında Ebû Sem'i ve Ebû Zeyd el-Ensari'den üstün olduğunu belirtmiştir (Yağmûrî, 1964, s.105). Bazıları onu nahiv ilminde de büyük bir âlim olarak görmüş ve onu Asmaî ve Ebû Zeyd el-Ensari ile aynı konuma yerleştirmiştir. Nahiv ilmindeki eğitimini Ahfeş ve Yunus en-Nahvi'den almıştır. *İ'râbu'l-Kur'ân* adlı bir nahiv kitabı yazmış, ayrıca çağdaşları tarafından konulan karmaşık nahiv kurallarına karşı çıkan ilk alimlerden biri olmuştur. Sadece Basra ve Kûfe okullarının alimlerini eleştirmekle

kalmamış, onları yalancılıkla itham etmiştir (Süyûtî, 1998, s.2). Ona göre karmaşık nahiv kurallarından kaçınılmalı, insanları yoran kurallar terk edilmeliydi.

Ebû Ubeyde, çeşitli alanlarda ikiyüzden fazla eser kaleme almıştır; ancak bu eserlerin çoğu günümüze ulaşmamıştır.

3.3. Ebu'l-Hasan el-Kisâî (Hicri 119 - 189)

Ebu'l-Hasan Ali bin Hamza bin Abdullah bin Behmen el-Kisâî el-Kûfî el-Bağdâdî el-Esedî, aslen İranlı olup çocukluğunu orada geçirdikten sonra Bağdat'a yerleşmiştir (El-Bağdâdî, 1417, s.11). Birçok önemli alimin, özellikle "nahiv şeyhi" lakabıyla tanınan ve sarf ilmini kuran Muaz bin Müslim Herâ gibi âlimlerin öğrencisi olmuştur (El-Hacavi, 1995, s.1).

Kûfe'nin kıraat üstadı, Müslümanların kıraat ve Arap dili alanında önderiydi. Yedi kıraat imamından biri ve güvenilir ravilerden olup, kendi döneminde nahiv ve sarf ilminin en büyük alimiydi. Öyle ki, en önde gelen kıraat âlimleri onun elinden yetişmiş ve nahiv ile yedi kıraat ilimlerinde seçkin bir yer edinmiştir. İmam Şafii, onun hakkında "Nahivde derinleşmek isteyen, el-Kisâî'ye muhtaçtır" demiştir. İbnü'l-Enbârî de onu överek şöyle der: "Nahiv ilminin en bilgili insanı, garip kelimelerde bir numara, Kur'an ilimlerinde ise benzersizdi. Onun dersine o kadar çok kişi katılırdı ki, hepsini kontrol etmesi zor olurdu; bu yüzden onları toplar, bir kürsüye oturur ve okur, onlar da onun okuduklarını kaydederdi." (Ez-Zehebi, 1993, s.9).

El-Kisâî, nahiv ve kıraat kurallarını koymuş ve Abbâsî döneminde Halife Harun er-Reşid ile oğlu Emin'e ders vermiştir. Farrâ, Halef el-Ahmer, Kasım bin Sellâm gibi dönemin önemli âlimleri onun öğrencileri arasındadır (Ez-Zehebi, 1993, s.1). Yunus en-Nahvi ve Sîbeveyh gibi büyük nahiv âlimleriyle tartışmalar yapmıştır. Yetmiş yaşında, Hicri 189 yılında Tus yolu üzerindeki "Zembûye" kasabasında vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir (El-Bağdâdî, 1417, s.11).

El-Kisâî, nahiv, sarf ve kıraat alanında onlarca eser yazmıştır. Bu eserler arasında "Meânî'l-Kur'ân", "Muhtasar fi'n-Nahv", "el-Kıraât", "İhtilâf Mesâhif Ehli'l-Medîne ve Ehli'l-Kûfe ve Ehli'l-Basra", "Eczâu'l-Kur'ân", "Maktû'u'l-Kur'ân ve Mevsûluhu", "Müteşâbih Elfâz'ul-Kur'ân ve Tenâzur-u Kelimât'ul-Furkân", "el-Avâmil fi'n-Nahv", "Eş'âr el-Mu'âyât ve Tarâikuhâ", "Kasasü'l-Enbiyâ" ve diğer eserleri bulunmaktadır.

3.4. Sîbeveyh (Hicrî 148 - 180)

Tam adı Ebu Bişr Amr bin Osman bin Kanber el-Harisî el-Beydavî el-Basrî olan, Sîbeveyh adıyla tanınan âlim, Benî Haris bin Ka'b veya Rabî bin Ziyad'a mensup bir aileye bağlıydı (İbnü'l-Enbârî, 1986, s.54). Fars'ta Beyza şehrinde doğmuş, Basra'da yetişmiştir.

Doğum tarihi net olmamakla birlikte, Zerkali Hicrî 148 yılında doğmuş olabileceğini belirtmiştir (Ez-Ziriklî, 1989, s.5).

Çoğu kaynakta “Sîbeveyh” isminin elma kokusunu ifade ettiği düşünülmektedir; burada "Sîb" kelimesi "elma"yı, "veyh" ise "koku"yu ifade eder. Ancak, İbn Hâlâveyh bu kelimenin "Sî" (otuz) ve "veyh" (koku) kelimelerinden türediğini, bu unvanın kendisine her zaman güzel kokular sürüldüğü için verildiğini ifade etmektedir. Diğer bazı kaynaklara göre ise "Sîbeveyh", "elma" ve "ağzında" anlamına gelir; yani bu isim, kırmızı yanaklarının elma gibi olmasına işaret etmektedir (El-Hamevî, 1993, s.5).

Rivayetlere göre, Sîbeveyh anne ve baba tarafından Fars asıllıdır. Hatta şair Beşşar bin Burd, onu "Farsî kadının oğlu" diyerek hicvetmiştir.

أَسْبَوِيهِ يَا ابْنَ الْفَارِسِيَّةِ مَا الَّذِي
تَحَدَّثْتَ عَنْ شَتْمِي وَمَا كُنْتَ تَتَبَّدُ
أُظَلَّتْ تُغْنِي سَادِرًا فِي مَسَاعَتِي
وَأُمُّكَ بِالْمَصْرَيْنِ تُعْطِي وَتَأْخُذُ

“Ey Sîbeveyh, Fars kadının oğlu! Benimle ilgili ne hakla konuşup beni küçümsüyorsun? Beni küçümseyerek, akşam vaktinde kendini avutuyorsun, oysa annen Mısır’ın dört bir yanında ticaret yapıyor.”

Sîbeveyh, genç yaşlarında bilim öğrenme amacıyla Basra'ya gitmişti. Bu şehirde ilk olarak fıkıh ve hadis dersleri aldı. Ancak Arapça bir kelimenin telaffuzunda hata yapıp hocası Hammad bin Selame’nin eleştirisine maruz kalınca, dikkatini nahiv (dil bilgisi), sözlük ve diğer edebi bilimlere yöneltti ve Halîl bin Ahmed’in ders halkasına katıldı (El-Bağdâdî, 1417, s.12). Çalışmalarında çok azimliydi; Halîl, onu yorulmak bilmeyen bir öğrenci olarak tanımladı ki, bunu başka hiçbir öğrencisi için söylememiştir (İbn Hallikan, 1994, s.3). Sîbeveyh, İsa bin Ömer, Halîl bin Ahmed, Yûnus bin Habîb, Hammad bin Selame ve büyük dil bilgini Ebu'l-Hattab el-Ehfeş (Ehfeş-i Kebir olarak bilinir) gibi dönemin önde gelen âlimlerinden dersler aldı.

Sîbeveyh, Arap dilinin kurucusu kabul edilen Ebu'l-Esved ed-Düelî’nin temelini attığı nahiv ilminin zirvesine ulaşan bir dil bilgini ve nahiv üstadı olarak tanınır. Ona bu büyük şöhreti kazandıran en önemli eseri, Arap dilinin temel kaynaklarından biri kabul edilen ve bir dil ansiklopedisi olarak değerlendirilen *el-Kitab*’dır. Bu eser, dilin kaidelerini ve gramerini içeren bir başyapıt olarak kabul edilir. Öyle ki, büyük düşünür Cahız, halifenin veziri el-Mu'tasım’a hediye edilecek en değerli armağanın bu kitap olduğunu düşünmüştü (Bedevi, 2017, s.12).

Sîbeveyh'in ölüm tarihi ve yeri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Zehebî, Hicrî 180 yılında vefat ettiğini belirtirken, bazı yazarlar onun Basra'da defnedildiğini yazar. Ancak bazı Fars kaynaklarına göre ise Şiraz'da, Sang Siyah mahallesinde defnedilmiş olup bu mahalle hâlâ aynı isimle anılmaktadır (Tebrîzî, 1369, s.3).

3.5. Ebu Ca'fer İbn Sa'dan ed-Dırîr (161 H - 231 H)

Ebu Abdullâh Abdullah bin Mubarak bin Zâhir el-Merûzî, 118 H yılında Horasan'ın en ünlü şehirlerinden biri olan Merû'da doğmuştur. İslâm dünyasında tanınan bir fakih, dil bilgini, hadisçi ve sûfî olup, 2. yüzyılda yaşamıştır. Aynı zamanda kör bir dil bilgini ve okur-yazardır. Dil bilgisi ve Kur'an okuma (kıraat) alanlarında birçok eseri bulunmaktadır. Bunlar arasında "el-Câmi' ve el-Mucrid" gibi eserleri yer almaktadır (Ez-Ziriklî, 1989, s.137).

Fıkıh ve hadis ilminde ise Sufyan es-Savri ve Malik bin Enes'ten ders almıştır. Zâhid bir kişi olan Ebu Abdullâh, yalnız kalmayı tercih etmiş ve insanlardan uzak durarak Malik bin Enes'in "el-Muvatta" adlı eserini rivayet etmiştir. Babası da salih bir insan olarak tanınmıştır. Ebu Abdullâh el-Hafîz, onun hakkında şöyle demiştir: "Arap dili ve kıraat konusunda eserler yazmış ve el-Hatîb gibi önemli âlimler onu güvenilir biri olarak kabul etmiştir." (İbnü'l-Cezerî, 1351, s.2).

Ebu Abdullâh Abdullah bin Mubarak, 182 H yılında, günümüzdeki Irak'ta yer alan Dâr-Heyt şehrinde vefat etmiştir. 60 yaşında vefat eden bu âlimin mezarı orada hâlâ ziyaret edilen bir yerdir (Senceri, 1381, s.2).

3.6. Ahfeş el-Evsat (H. 177- 215)

Ebu'l-Hasan Said bin Mes'ade el-Belhî (ö. 30/15), Ahfeş el-Evsat olarak tanınan bir dil bilgini ve Basralı bir yazardır. Mecâşî bin Dârim kabilesinin kölesiydi (Es-Sîrâfî, 1936, s.1). El-Muberrred ve Ebu't-Tayyib el-Lügavî gibi bazı eski alimler, onun Belh'ten, yani İranlı olduğunu belirtmişlerdir. "Horasan'ın Faziletleri" adlı kitabın müellifi Belhî ise, Hevarezm halkından olduğunu söylemiştir. Babasının ismi ve nesebi Mecâşî olmakla birlikte el Ahfeş'in ailesi doğumundan yıllar önce Irak'a göç etmiş ve Mecâşî kabilesinin himayesini kabul etmiştir. Mecâşî kabilesi de Basra'da yaşamaktadır, dolayısıyla Ahfeş'in de aynı şehirde doğmuş olması mümkündür. İbn Kesir, ona "Ahfeş" isminin verilmesinin, gözlerinin küçük ve görme yetisinin zayıf olmasından kaynaklandığını söylemiştir (İbn Kesir, 1986, 10/293). Ayrıca, dudakları iyi kapanmadığı için "el-Ecl'a" ismiyle de anılmıştır.

Ahfeş, hayatının ilk yıllarını Basra'da geçirdi ve orada eğitim almaya başladı. Basra, o dönemde bilim ve edebiyatın en büyük merkezi olarak kabul ediliyordu ve birçok önemli alim farklı ilimleri burada öğretiyordu. El-Ahfeş Dil bilgisi ve nahiv öğrenmek için Basra'nın dil bilgisi imamı olan Sîbeveyh'i seçti ve onun "Kitâb" adlı eserinden istifade etti (İbnü'l-Enbârî, 1985, s.2). Sîbeveyh, dil bilgisi kurallarının temelini atmış ve bu kuralların nihai şeklini vermiştir. O dönemde, bu karmaşık ve kapsamlı kitabı öğrenebilen kimse olmamıştı; bazılarına göre Ahfeş, Sîbeveyh'ten "Kitâb"ı doğrudan öğrenebilen ve çevresine öğreten tek kişiydin (Es-Sîrâfî, 1936, s.9).

Kaynaklar, Ahfeş'in hocaları hakkında net bilgi vermemiş, sadece "Sîbeveyh" hakkında bilgi vermiştir. Ahfeş, Sîbeveyh'den yaşça büyük olduğu için, onun dışında İsa bin Ömer, Halil bin Ahmed, Yunus bin Habib ve Ebu Zeyd el-Ensârî gibi hocalardan da ders almış olması ihtimal dahilindedir (Ez-Zübeydî, 1984, s.6-8). Ancak bazı kaynaklar, Ahfeş'in, Halil bin Ahmed'in öğrencisi olmadığını belirtmiştir; çünkü Ahfeş, "el-Ma'ânî" adlı kitabında bu hocaları birkaç kez anarken, Halil bin Ahmed'i hiç anmamıştır (El-Ahfeş, 1985, s.83). Ebu'l-Hasan el-Ahfeş, H. 215 yılında, bazı rivayetlere göre ise H. 221 yılında vefat etmiştir.

3.7. Ebu'l-Kâsım el-Zuccâcî (ö. H 340)

Ebu'l-Kâsım, Abdürrahman bin İshak el-Nehavendî, 4. Hicri yüzyılda tanınmış bir sözlük yazarı, fakih ve Müslümandır. 3. Hicri yüzyılın sonunda, Nihavend'de doğmuştur (İbn Hallikan, 1994, s.136). İran kökenli olup, Huzistan'lıdır. Doğum tarihi net olmamakla birlikte, vefat yılı 340 H olarak kaydedilmiştir.

Hayatının ilk yıllarında, hocası Ebu İshak İbrahim es-Serrî ile cam kesimi işinde çalışmış ve bu mesleği ondan öğrenmiştir. Bu yüzden "el-Züccâcî" olarak anılmıştır. Daha sonra, Züccâcî ve öğrencisi Abdürrahman, cam yapımını bırakıp nahiv (dil bilgisi) öğrenmeye karar vermişlerdir ve bu ilmi dönemin önde gelen alimlerinden almışlardır, bunlar arasında İbn Dürayd, Muhammed Yezîdî ve Ahfeş el-Evsat yer alır. Züccâcî, kendisi de bu ilmin önderlerinden biri haline gelmiş ve Arap edebiyatının liderlerinden olmuştur. Bağdat'ta 311 yılına kadar yaşamış, hocasının vefatından sonra Mekke'ye yerleşmiş, oradan Halep'e geçmiş ve bir süre orada kalmıştır.

Ardından Şam'a gitmiş ve burada bazı eserler bırakmıştır. Son olarak, Mısır'a gitmiş ve Tiberiye'ye (Şam civarındaki bir bölge) doğru yolda vefat etmiştir (İbnü'l-İmâd, 1985, s. 220).

3.8. Ebu Ali en-Nahvi el-Fârisî (H 288- 377)

Ebu Ali Ebu'l-Hasan bin Ali bin Ahmed bin Abdülgaflâr el-Fârisî, İbn Durustûye ismiyle bilinen, dil bilgisi ve kelime bilgisi alanında döneminin öncü alimlerindendir. H. 288 yılında İran'ın "Fesâ" veya "Nîsâ" şehrinde, Farslı bir baba ve Şeybanî kökenli Arap bir anneden doğmuştur (Musevi, 1996, s.6).

Eğitim hayatının başlangıcı hakkında bilgi yoktur, ancak H. 307 yılında, yani 19 yaşında, Bağdat'a giderek dönemin alimlerinden, Ebu İshak el-Züccâcî, Ebu Bekir bin es-Serrâc, Ebu Bekir Mebrîmân ve Ebu Bekir el-Hayyât gibi kişilerden Arapça ve dil bilgisi öğrenmiştir. O, dil bilgisi alanında çok yüksek bir mertebeye ulaşmış ve bazı öğrencileri, onun Müberrid'den daha üstün olduğunu söylemişlerdir. Ardından Halep'e gitmiş ve Seyfû'd- Devle'nin himayesinde bir süre orada kalmıştır. Daha sonra, Adudüdevle el-Daylamî, ona Şiraz'a gidip, yeğeni Kisra'ya Arapçayı öğretmesi için davet etmiştir. Şiraz'da yüksek bir mevki elde etmiş, Adudüdevle de onun için "Ben, Ebu Ali'nin talebesiyim" demiştir. Ebu Ali için "Şerh ve Tekmîl" adlı bir eser de yazmıştır. Ardından Bağdat'a dönüp buraya yerleşmiştir (İbn Tağriberdi, 1963, s.151).

Öğrencileri arasında, en çok yanında bulunan ve ondan faydalanan öğrenci Ebu'l-Feth İbn Cinnî vardır. Ali bin İsa er-Rabiî, "el-İzâh" adlı eserinin şerhini yapmıştır. Ayrıca Ebu Talib el-Abdî Ahmed bin Bekir (ö. 406 H), "el-İzâh" adlı eserin de bir başka kapsamlı şerhini yazmıştır. En önemli eserleri arasında "Ebyâtü'l-İ'rab", "İ'rab el-Kur'an", "el-Ağfâl", "el-İzâh" ve "et-Tekmîl" gibi kitaplar yer alır. 377 H yılında vefat etmiştir. Ancak İbnü'l-Nedîm, onun ölümünün 370 H civarında olduğunu söylemişse de bu tarih yanlıştır çünkü dönemin önemli dilcilerinden olan el-Muhsin et-Tünûhî, 375 H'de derslerine katılmıştır (et-Tahrani, 1403, s.144).

Kaynaklar, Ebu Ali el-Fârisî'nin edebi alandan ziyade daha çok dil bilgisi üzerine odaklandığını ve şairlikte çok yetkin olmadığını belirtmektedir. Ebu Muhammed el-Kâsım bin Ahmed el-Endülüsî, İbn Cinnî'ye ait olan dil bilgisi meselelerinde, Ebu Ali'den yalnızca üç beyit duyduğunu belirtmiştir. O beyitler şunlardır (Efendi, 1403, s. 215).:

وخصبُ الشيء أولى أن يُعاب

ولا عيبا خشيت ولا عتابا

خصبُ الشيب لما كان عيبا

ولم أخضب مخافة هجر خلّ

فصیرت الخضاب له عقابا

ولكن المشيب بدا ذميما

"Saçımı beyazladığı için boyadım, çünkü beyazlamak bir kusurdu,

Ve boyamak, her şeyin kusurlu olduğu yerde daha çok ayıplanır.

Ne bir dostun terk etmesinden korktum ne ayıptan ne de azardan

Ancak ihtiyarlık çirkin görünmeye başladı, bu yüzden onu boyamayla cezalandırdım."

3.9. Abdu'l-Kâhir el-Curcânî, (ö. 471-400)

Abdülkâhir bin Abdürrahman Abdu'l-Kâhir el-Curcânî, 5. yüzyılda belagat ilminin temellerini atan, dil bilgisi ve belagat alanında önemli bir yazar, dilbilimci ve fakihdir. İslam medeniyetinin, dilbilim ve belagat alanındaki gururlarından biri olarak kabul edilir. Belagat, edebiyat ve eleştiri alanlarında eserler kaleme almış, din konusunda da derinleşmiş ve Şafii fıkhnın önemli alimlerinden sayılmıştır (Es-Salebi, 2017, s.4). Doğum tarihi belli değildir, ancak kaynaklara göre Curcân ailesi İran kökenli olup Abdülkâhir, Curcân şehrinde doğmuştur (İbnü'l-Kıftî, 1950, 2/188). Hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte onunla aynı dönemde yaşamış olan edebiyatçı "el-Bâherzî" bile onu övmekten başka bilgi vermemiştir (El-Bâharzi, 1971, s.578).

Dil bilgisi eğitimini, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Fâris'ten almıştır; Fâris, Ebu Ali el-Fârisî'nin yeğenidir. Yâkut el-Hamavî, Ebu'l-Hasan Ali bin Abdülaziz'in de Curcânî'nin hocası olduğunu belirtmişse de başka bir yerde Ebu'l-Hüseyin el-Fârisî'nin onun tek hocası olduğunu ifade etmiştir (El-Hamevî, 1993, s.6).. Birçok biyografi yazarı, Curcânî'nin hayatı boyunca Curcân'ı terk etmediğini, hatta eğitimini bu şehirde tamamladığını belirtir; bu, onun hayatındaki ilginç bir özelliktir. Curcânî, dil bilgisi profesörü, belagatın kurucusu, alim, fakih, imam gibi birçok sıfatla tanınmıştır (Ez-Zehebi, 1993, s.18).

Curcânî'nin birçok öğrencisi, Ebu'l-Hüseyin el-Fârisî'nin yanında eğitim aldıktan sonra dil bilgisi alanında yetişmiştir. Bunlar arasında Abdullah Mâhabâdî, Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed Fasihi, Fadl bin İsmail et-Temîmî, el-Hatîb et-Tebrîzî ve başka birçok öğrenci yer almaktadır. Bu öğrenciler, Curcânî'ye, dil bilgisi ve semantik ilmi öğrenmek için başvurmuşlardır.

Curcânî'nin birçok şiiri vardır ve Feyruz Âbâdî, Curcânî'nin yaklaşık yüz beyitlik bir şiirinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu beyitler, el-Bâherzî ve İbn Şâkir el-Kütübî tarafından aktarılacak günümüze ulaşmıştır. Curcânî, şiirlerinde dünyayı ve onun sıkıntılarını işlerken, aynı

zamanda Ebu Ali Kavâmüddîn el-Hasan bin Ali bin İshak et-Tûsî'yi de övmüştür. Ebu Ali, 5. yüzyılda bir alim, yazar ve Selçuklu döneminin ünlü bir bakanıdır (Farruh, 1989, s. 183).

Curcânî'nin dil bilgisi ve belagat üzerine birçok eseri bulunmaktadır. Bunlar arasında "Esrâr el-Belâğa", "Delâilü'l-İcâz", "el-Avâmil el-Mi'a", "el-Cemel fi'n-Nahv", "el-Miftâhu fi's-Sarf" ve daha birçok eser yer almaktadır. Eserleri, dil bilgisi ve belagat alanındaki önemli kaynaklar arasında sayılmaktadır. Ölüm tarihi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar, H. 471 H yılında vefat ettiğini söylese de diğerleri onun H. 474'de, memleketi Curcân'da öldüğünü belirtmektedir.

3.10. ez-Zemahşerî (H.467- 538)

Mahmud bin Ömer bin Muhammed bin Ömer el-Hevarezmî, Ebu'l-Kâsım ez-Zemahşerî olarak tanınan, Hanefî mezhebi ve Mutezile ekolünün önemli isimlerinden biridir. "El-Keşşâf fi't-Tefsîr" ve "Mufasssal fi'n-Nahv" adlı eserlerinin müellifidir. Tefsir, hadis ve dil bilgisi alanında büyük bir alim olan Zemahşerî, Horasan bölgesinin kuzeyinde bulunan Zemahşer köyünde doğmuştur (İbn Hallikan, 1994, s.165).

Küçük yaşta, babasından ilmî eğitim almış ve daha sonra köyündeki tanınmış alimlerden (Süyûtî, 1964, s. 276), örneğin "Ebu Mudar İbn Cerîr el-Esfehânî"den ve "İbn el-Cevâlikî" gibi dil ve edebiyat imamlarından ders almıştır.

Zemahşerî, alimler ve dilciler tarafından övülmüştür. Yâkut el-Hamavî onun hakkında şöyle demiştir: "O, tefsir, dil bilgisi ve edebiyat alanlarında geniş ilmiyle büyük bir fazilete sahip, her türlü alanda uzmanlaşmış bir imamdı." (El-Hamevî, 1993, s.19). Zemahşerî, Abbâsî halifeliğinin gerileme döneminde yaşamış ve halifeliğin adı dışında pek bir şey kalmamışken, ömrünü fıkıh, dil bilimleri ve tefsir okumalarına adanmıştır. Arapçayı çok sevmiş ve kendi ana dili olan Farsçayı bile, Arapçaya olan sevgisinden dolayı öğrenmiştir. Arap dilinde birçok eser yazmıştır. Şiirlerinde kendini övmekte ve şöyle demektedir:

وَمِمَّا شَجَانِي أَنْضُ غُرَّ مَنَاقِبِي	تَعْنَىٰ بِهَا الرُّكْبَانُ بَيْنَ الْقَوَائِلِ
وَوَطَّارَتْ إِلَىٰ أَقْصَىٰ الْبِلَادِ قِصَانِدِي	وَسَارَتْ سَيْرَ النِّيرَاتِ رِسَالِنِي
وَكَمْ أَمَالٍ لِّي وَكَمْ مِنْ مَصْنَفٍ	أَصَابَ بِهَا ذَهْنِي مُحَضَّرَ الْمَفَاصِلِ
وَلِي فِي دَقِيقِشِ النَّحْوِ وَالنَّقْدِ مَنْطِقٌ	إِذَا قُلْتُهُ لَمْ أَبْقِ قَوْلًا لِقَائِلِ
غَنِيٌّ مِنَ الْأَدَابِ لَكُنِّي إِذَا	نَظَرْتُ فَمَا الْكَفِّ غَيْرُ ضِ الْأَتَامِلِ

"Şu anda, bana olan ilgileri giydirenler, beni öven şiirlerimle geçiyorlar,
 Şiirlerim, uzak diyarlara uçtu, mektuplarım en hızlı vesilelerle ulaştı.
 Nice umutlarım, nice yazdıklarım var,
 Fakat onlarla elde ettiğim başarı, bedenimdeki kemiklerden başka bir şey değil.
 Dil bilgisi ve eleştiride benim kendime ait bir tarzım var,
 Eğer bunu söylesem, bir daha söylenecek hiçbir şey kalmaz."

Zemahşerî, H. 538 yılı, 71 yaşında Horasan'ın Zemahşer şehrinde vefat etti. Ölümünden önce, mezarına şu şiirlerin yazılmasını vasiyet etti:

إلهي قد أصبحت ضيفك في الثرى وللضيف حق عند كل كريم
 فهب لي ذنوبي في قرأى فاتها عظيم ولا يقرى بغير عظيم

"Ey Rabbim, artık toprakta misafir oldum,
 Ve her misafirin hakkı vardır, her hayırseverin yanında.
 Öyleyse, benim günahlarımı affet, çünkü onlar büyüktür ve ancak büyük olan affedebilir."

Sonuç

Arapçanın tarih boyunca Farsça üzerinde gözle görülür ve kapsamlı etkileri olmuştur. Bu etkiler özellikle İslam'ın İran'a girmesinden ve Farsça konuşulan toprakların Müslüman Araplar tarafından fethedilmesinden sonra başlamış ve yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Hâkim ilim dili olarak Arapça, birçok genç kuşağı ve ilim talebesi için cazibenin merkezi haline gelmiş, öncelikle yeni dinin kutsal metinlerini teşkil eden Kur'an-i Kerim ve Hadis'i doğru anlayabilmek için Arapçanın kural ve esaslarını öğrenmeye başlamışlardır. Bu öğrencilerden bir kısmı o dönemin dil ve gramer başta olmak üzere bilim ve kültür merkezi kabul edilen Basra'ya yönelmiş, diğer bir kısmı, bir diğer filolojik ekol sayılan Kûfe'ye yönelmiş ve üçüncü bir grup ise kendi ülkelerinde kalıp, bu alanda uzman bilginlerin denetlediği Arap dil, Arap edebiyat ve Arapça dil bilgisi derslerine katılarak aktif bir şekilde Arapçayı öğrenmiş ve kullanmaya başlamıştır. İranlılar zamanla bu Arapça ekollerinin başına geçen ve bu okulların öğretmenlerine dönüşen şahsiyetler haline gelmişlerdir. Nitekim Arap dilinin gelişim seyrinde ilk dönem, dil bilgisinin temellerinin atıldığı ve ilk kuralların oluşturulduğu dönemi kapsar ve Ebu Esved el-Duelî'den başlayıp, Halil bin Ahmed'e kadar devam eder. İkinci dönem ise, dilin oluşumu ve büyümesi sürecidir ve Halil

bin Ahmed el-Basrî, Ebu Cafer Muhammed bin Hasan el-Ruâsî'den başlayıp, el-Mazınî ve İbnü's-Sikî't gibi önemli âlimlerin dönemine kadar uzanır. İkinci dönem, Basralılar ile Kûfeliler arasında bir derleme, sistem oluşturma, kitap yazma ve rekabet dönemi olmuştur. Arapçanın gelişimini tamamladığı bu ikinci dönemde, İranlı filologların rolleri büyük bir önem kazanmış, eserleri ve dersleri aracılığıyla Arapçanın gelişmesini ve Kur'an-ı Kerim'in Arap ve Arap olmayan Müslüman halkları arasında daha iyi anlaşılmasını sağlamışlardır.

Kaynakça

- Abbâsî, E. (ts). *Me'âhidü't-tensîs 'âlâ şevâhidi't-telhîs*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb.
- Akreş, H. (2024). Kur'ân-ı Kerîm ve Fasih Arapça'daki Farsça Kelimeler. İran Çalışmaları Dergisi, 8 (1), 109-133. <https://doi.org/10.33201/iranian.1474424>
- Azerneveş, A. (1374). *Rahayi Nufuz'i Ferhengi İrani Der Asr'i Cahili*. Tahran: İntişarat'i Tus.
- Bedevisi, A. (2017). *Sibeveyh (Hayatı ve Kitabı)*. İngiltere: Müesseset'ü Hindavi.
- Dahî, A. (1979). *el-Muustalaht'ul-İlmiyyet'i Kabl'en-Nahdat'il-Hdise*. Kahire: Alem'ul-Kutüp.
- Ebü't-Tayyib, A. (2009). *Merâtibü'n-naḥviyyîn* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire:el-Mektebet'ul-Asriyye.
- Efendi, A. (1403). *Riyad'ul-Ulama ve Hiyad'ul-Fudala*, Thk. Ahmed el-Hüseyni, Kum: Mektebet'u Ayet'il-Leh el-Meraşi.
- el-Ahfeş, S. (1985). *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Abd'ul-Emîr Muhammed Emîn el-Verd, Beyrut: Âlemü'l-Kutub.
- el-Bağdâdî, A. (1417). *Târîḥu Bağdâd*. Thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye
- el-Bâharzi, A. (1971). *Dümyet'ül-Kasr ve Usrat-ü Ehl'il-Asr*. (nşr. Muhammed Tunci), Dimeşk.
- el-Câhiz, A. (1985). *el-Beyân ve't-tebyîn*. (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire: Mektebet'ül-Hanci.
- el-Cumahî, S. (1982). *Ṭabaḳâtü's-su'arâ'*. Thk. Yûsuf Halîf, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye.
- el-Ezherî, M. (1967). *Tehzîbü'l-luġa*. Kahira Dârü'l-Kitabi'l-Arabi.

- el-Hacavi, M. (1995). *kitab'ul-Fkr'is-Sami fi tarih'il-Fikh'il-İslami*, Beyrut: Dârü'l-Kütüb'il-İlmiyye.
- el-Hamevî, E. (1993). *İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*. (nşr. İhsan Abbas), Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslami.
- el-Hamevî, E. (1993). *Mu'cemü'l-üdebâ*. (nşr. İhsan Abbas), Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslami.
- el-Hazreci, A. (1416). *Hülasat-ü Tezhib'i Tehzib'il-Kemal*. Beyrut: Dârü'l-Beşair.
- el-Hufî, A. (1968). *Teyyarat'ün seka'fiyye beyn'el-Arab'i ve'l-Furs*. Kahira: Dâr-u Nahdat-i Mısır.
- el-İsfahânî, E. (1970). *el-Egānî*. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısıriyye.
- el-Meclisî, M. (1983). *Bihârü'l-envâr*. 2. Baskı, Beyrut: Müesseset'ül-Vefa
- el-Mes'ûdî, E. (1370). *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, Çev. Ebu-Kasim Bayinde, Tahran: Merkezi İntşarati ve Ferhngi.
- el-Useymîn, A., Cerbu, A. (1991). *Kitab'ud-Dibec li Abu Ubeyde*. Kahire: Mektebet'ul-Hanci.
- es-Salebi, Ş. (2017). *Şarh'ul-Curcaniye fin-Nahvi li-Abdulkahir'il-Curcani*. Beyrut: Dârü'l-Kutüb'ül-İlmiyye.
- es-Sîrâfî, H. (1936). *Ahbâr-ün-nahavin-il-Basriyyîn*. Thk. Freitz Krenkow, Beyrut: el-Matbaa'l-keselokiyye.
- et-Tahrânî, A. (1403). *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*, Beyrut: Dârü'l-Adva.
- et-Tevhîdî, E. (1956). *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese* (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn), Beyrut: Mektebet'ul-Hayat.
- ez-Zehebi, A. (1993). *Tarihül-İslam ve Vefeyatül-Meşahir vel-Alam*. Thk. Ömer Abdusselam, Beyrut: Dârü'l-Kitab'ul-Arabi.
- ez-Ziriklî, M. (1989). *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlm Li'l-melâyin.
- ez-Zübeydî, M. (1984). *Tabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn*, nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâr'ül-Maârif.
- Farruh, Ö. (1989). *Tarih'ul-Edeb'il-Arabi*. Beyrut: Dârü'l-İlm Lilmelayin.
- Hakikat, A. (1380). *Hademet'ü İraniyan Be İslam*. Tahran: İntişarat'ü Kumuş.
- https://www.bbc.com/persian/arts/2011/07/110630_113_letter_from_london_244
- Hüseyin, N. (1968). Yunus B. Habip, Beyrut: Dârü'l-Kitab'il-Arabi.
- Hüseyni, A. (1394). "Nakş-i İraniyan Der Tavsii ve Kustereş-i Zeban-i Arabi" *Pezoheshayi Siyasi Cihan-i İslam*. 14 (Bahar), 27-50.

- ibn Hallikan, Ş. (1994). *vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebnaî'z-zaman*. Thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sadır.
- İbn Tağriberdi, B. (1963). *al-Nucumu 'z-zahira fî muluk Mısır ve'l-Kahira*. Mısır: Dârü'l- kütüb.
- İbnnü Kesîr, İ. (1986). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbnü'l-Cevzî, E. (1993). *el-Muntaẓam fî târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*. (nşr. Muhammed ve Mustafa Abdülkâdir Atâ). Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye.
- İbnü'l-Cezerî, E. (1351). *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. Riyad: Mektebet'u ibni Teymiyye.
- İbnü'l-Cezerî, Ş. (1933). *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ'*. Riyad: Metebet'u ibni Teymiyye
- İbnü'l-Enbârî, K. (1985). *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî), Zerkâ/Ürdün: Mektebet'ul-Menar.
- İbnü'l-İmâd, H. (1986). *Şezerâtü'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb*. Thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye.
- İbnü'l-Kiftî, E. (1950). *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*. (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire: Müesset'ül-Kütüb'is-Sakâfiye.
- İbnü'n-Nedîm, M. (1997). *el-Fihrist*. Thk. İbrâhim Ramazan, Beyrut: Dârü'l-Marife.
- İbü'l-Esîr. A. (1385). *el-Kâmil fit-Tarih*. Beyrut: Dâr'ü Sadr.
- İftihari. A. (1392). "Keramet'i İnsani Der Kuran'i Kerim ve Piyamedhayi Siyasi – İctimai An" *Cihan'i İslam*, 6(Bahar), 29 – 48.
- Melayiri, M. (1384). *Tarih-i ve Ferheng-i İran: Der Duran-i İntikal ez Asr-i Sasani bi Asr-i İslami*. Tahran: Tus.
- Musevi, B. (1996). *Dariratü'l-Maarif*. Tahran: Merkezu Dariratü'l-Maarif'il-İsalamiyye.
- Mutahhari, M. (1359). *Hademeti Mutekabili İran ve İslam*. Tahran: Sadra.
- Necâ, İ. (1975). *Fıkhü'l-lugati'l-Arabiyye*. Matbaâtü's-Saâde
- Senceri, Ş. (1381). *Manz'ul-İnsan* (Tercemet'u Vefeyâtü'l-a'yân li-ibni Hallikan), Erumiye: Dnişgah-i Erumiye.
- Süyûtî, C. (1998). *el-Müzhir fî ulûmi'l-luğa ve envâihâ*. (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye.
- Süyûtî, C. (1964). *Buğyetü'l-vu'ât fî ṭabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât* (nşr. M. Ebü'l-Fazl), I-II, Kahire.

- Tebrîzî, M. (1369). *Reyhânetü'l-edeb fî terâcimi'l-ma'rûfîn bi'l-künyeti evi'l-lakab*. Tahran: Kitâbfürûşî-i Hayyâm.
- Yağmûrî, Y. (1964). *Nûrû'l-ğabes el-muhtaşar mine'l-Muktebes* (nşr. R. Sellheim), Almanya: Wiesbaden.
- Zehebî, Ş. (1986). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*. Beyrut: Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Naim Araksusi.
- Zerrin, A. (1356). *Do Karn Sükût*, Tahran: Cavidan Hurd.